

ศึกษาการทำบุญของตัวละครในนิทานธรรมปัทมฐกถา

THE STUDY OF MERIT - MAKING OF TALE

IN DHAMMAPADATHAKATHA

พระมหาสมคิด วชิรญาณ¹

พระมหาดาวสยาม วชิรปณโณ² และ พระมหาสำรอง สณฺญโต³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}

Phramaha Somkid Vajiraño¹

Phramaha Daosayam Vajirapaño² and Phramaha Samrong Saññato³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Khon Kaen Campus, Thailand^{1,2,3}

Corresponding Author, E-mail: msamrong84@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาการทำบุญในนิทานธรรมปัทมฐกถา มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักการทำบุญทางพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการทำบุญ ของตัวละครในนิทานธรรมปัทมฐกถา การศึกษาครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเอกสารเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารแล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีเนื้อหา ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) อาศัยนัยสำคัญของคำในเนื้อหาที่สอดคล้องกับประเด็นของการวิจัยเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ สรุปผลได้ดังนี้ บุญกิริยาวัตถุ คือ หลักแห่งการทำบุญในพระพุทธศาสนา หรือที่ตั้งแห่งการทำบุญ โดยย่อมี 3 อย่าง คือ 1. ทานมัย บุญเกิดแต่การให้ทาน 2. สีลมัย บุญเกิดแต่การรักษาศีล 3. ภวานมัย บุญเกิดแต่การเจริญภาวนา พฤติกรรมการทำบุญด้วยบุญกิริยาวัตถุของตัวละครในนิทานธรรมปัทมฐกถาจึงเป็นการทำความดีตามหลักการดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัย

* ได้รับบทความ: 21 มีนาคม 2563; แก้ไขบทความ: 10 กันยายน 2563; ตอรับตีพิมพ์: 25 กันยายน 2563

Received: March 21, 2020; Revised: September 10, 2020; Accepted: September 25, 2020

นั้น ที่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักจริยศาสตร์ด้วยบริบททางสังคมของตัวละครที่ปรากฏในเรื่องราวของนิทาน อันนำไปสู่ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับการทำบุญที่มีความเป็นศาสตร์มากกว่าความเป็นกฎเกณฑ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตามแนวทางแห่งนิทานฯ

คำสำคัญ: การทำบุญ; พฤติกรรมการทำบุญในนิทาน; จริยศาสตร์

Abstract

The examination of research was based on A Study of Merit - Making of Tale in Dhammapadathakathā. There were 2 purposes as the following: (1) to examine merit fundamentals in Buddhism, (2) to examine the merit-making demeanor of the character of Dhammapadathakathā, This examination consisted of subjective evidence of research, by considering the data from the evidence; as well as interpreting the fulfillment. In accordance with the research objectives, it had utilized content analysis techniques based on the connotation of the words in the content; of which correlates to the problem of exploration as a unit of analysis. The outcomes could be summarized as the following:

Merit making in Buddhism, or the locale of the merit, in brief, there are 3 things: 1. Dānamaya: merit gained by giving, 2. Sīlamaya: by engaging in moral demeanor, and 3. Bhāvanāmaya: by mental advancement of the character of Dhammapadathakathā. Thus, doing good things for others is in accordance with the principles of life of people every day. Furthermore, it could be elucidated by the principles of science; with the social framework of the characters that come into sight throughout the story. As a result, this leads to comprehension about the standpoint of Buddhist merit making that is more scientific than delusion in accordance with the story.

Keywords: Merit; the behavior to the foundation of the character of

Dhammapadathakathā; Ethic

บทนำ

พระพุทธศาสนามีบทบาทในการกำหนดโลกทัศน์ของคนไทยโดยทั่วไป ค่านิยมทางพุทธศาสนาที่สำคัญต่อคนไทย คือ กรรม บุญ- บาป คนไทยได้ปรับเอาคำสอนมาใช้ดำเนินชีวิตประจำวัน การพิจารณาว่า พฤติกรรมใดควรทำหรือไม่ควรทำ ใช้แนวคิดเรื่องกรรม บุญ-บาป มาช่วยอธิบาย (อมรา พงศ์พิชญ์, 2538) เมื่อจะกล่าวถึง บุญ มักจะเข้าใจถึงงานประเพณี หรือกิจกรรมอันประกอบด้วยพิธีกรรมทางศาสนา หรือ ความเชื่อ ดังนั้น งานบุญจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งอันเป็นแบบแผนความประพฤติที่กลุ่มคนส่วนใหญ่ได้ประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อมาจากอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน การทำบุญนอกจะเป็นประเพณีพิธีกรรมแล้ว การทำบุญยังต้องเป็นค่านิยม คือ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ต่างๆที่คนส่วนใหญ่ ประารถนา ต้องการ หรือความรู้สึกอื่นๆซึ่งมนุษย์เชื่อและยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ (จุฬพล หนิมพานิช, 2538)

พฤติกรรมการทำบุญของตัวละครในนิทานธรรมปัทมสูตร ย่อมเป็นกระจกเงาส่องให้เราเห็นอุปนิสัยและนิสัยของคนที่ถูกถ่ายทอดออกมา ทศนะทางจริยศาสตร์จึงได้ช่วยตีคุณค่าการกระทำของมนุษย์โดยการมองทางอุปนิสัย นิสัยใจคอและความประพฤติตามที่บุคคลนั้นแสดงออกมาด้วยความสมัครใจในการกระทำนั้นบุคคลมีแรงจูงใจและเจตจำนงอันแน่วแน่ เจตจำนงนั้นแสดงออกถึงอุปนิสัยของมนุษย์ (ชินวัฒน์ อัดพัฒน, 2548) และช่วยให้ผู้ศึกษาได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ การทำบุญ ในฐานะกรณีตัวอย่างตามอรรถาธิบายของพระอรรถกถาจารย์ได้กระจ่างไว้ เพราะพฤติกรรมการทำบุญที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันมีส่วนได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาเล่าเรียนตำราพระธรรมปัทมสูตร

คัมภีร์ธรรมปัทมสูตรเป็นวรรณกรรมชิ้นหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเทียบเท่ากับวรรณกรรมทั่วไป วรรณกรรมที่เป็นผลผลิตทางสังคมมากกว่าเพียงใช้จินตนาการเพื่อฝันเป็นส่วนตัววรรณกรรมไม่เป็นเพียงเครื่องแสดงความเป็นจริงทางสังคม แต่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย วรรณกรรมจะแสดงให้เห็นบรรทัดฐานทางสังคม วิถีชีวิต ค่านิยม และความคาดหวังในสังคมซึ่งสามารถอนุมานจากทัศนคติและพฤติกรรมตัวละครหากแต่ยังมีความสำนึกว่าผลงานนี้น่าจะยังประโยชน์ให้แก่ผู้อ่านในยุคหลังอีกด้วย (สุจิตรา จรจิตร, 2553)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการทำบุญของตัวละครในนิทานธรรมปัทมธรรมา

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการ และขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ขั้นการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสาร (Documentary Studies) เพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามประเด็นของการวิจัย ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) จาก ตำราเรียน ธรรมปัทมธรรมาภาค 1 – 4 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) จากเอกสารตำราวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะนำข้อมูลเอกสาร มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) อาศัยนัยสำคัญของคำในเนื้อหาที่สอดคล้องกับประเด็นของการวิจัยเป็นหน่วยในการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำเอาหลักการการทำบุญทั้ง 3 ประการ มาวิเคราะห์พฤติกรรมที่ตัวละครเหล่านั้นแสดงออกมา ในการวิเคราะห์การทำบุญนี้ ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดด้านจริยศาสตร์เป็นกรอบการวิเคราะห์ โดยอาศัยกระบวนการทางพฤติกรรมของตัวละครมาอธิบายการทำบุญ จึงได้ผลการศึกษาดังต่อไปนี้

1. ทานมัย การทำบุญด้วยการให้ทาน เจตจำนงของผู้ให้ ในนิทานเรื่อง นางวิสาขา ท่านแสดงนัยแห่งเจตจำนงของการให้ทานไว้เชิงอรรถจรย เช่น การหั้นเอาเนื้อจากต้นขาของตนเองไปถวายพระ แม้แต่การสร้างปราสาทถวายพระสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขของนางวิสาขา นางวิสาขาได้สละเครื่องประดับอันมีค่ามากแล้วนำทรัพย์จากการขายทรัพย์มาสร้างปราสาทถวายพระศาสดา เพราะเครื่องประดับของนางมีค่ามาก และเป็นสิ่งพิเศษจึงหาคนซื้อยาก นางวิสาขาจึงต้องสละทรัพย์ของตนซื้อเครื่องประดับเอง นั่นคือความพยายามทำตามเจตจำนงของตนเอง แม้มูลเหตุที่จะต้องทำเช่นนั้นเล็กน้อยก็ตาม แต่พวกนางวิสาขาก็ได้ทำตามเจตจำนงของตน การให้ทานด้วยผ้าสาฎกเนื้อหยาบของหญิงสาวนางวิสาขาแสดงถึง

เจตจำนงที่ยากลำบากเหมือนกับการให้มหาทานของนางวิสาขา แม้จะหญิงสหายจะให้ทานด้วยวัตถุที่เรียบง่าย แต่ก็ยากเมื่อจะทำบุญ การทำบุญของนางจะประสบความสำเร็จตามเจตจำนงของตนต้องอาศัยคำชี้แนะของพระอานันทะเถระ จากนิทานเรื่องนางวิสาขานี้เจตจำนงของผู้ให้เป็นปัจจัยอันก่อให้เกิดการให้ทาน การทำบุญจะสำเร็จตามเจตจำนงนั้นต้องอาศัยเงื่อนไขอย่างอื่นคอยสนับสนุน อย่างเช่นนายทศคตะตัวละครในเรื่องบัณฑิตสามเณร เขามีเจตจำนงในการถวายบิณฑบาตแก่พระภิกษุรูปหนึ่งตามคำชักชวน เจตจำนงอันแรงกล้าของเขาและความสามารถของเขาสำเร็จได้แม้มีวัตถุทาน เพราะอาศัยปัจจัยอย่างอื่น เขาจึงได้ถวายบิณฑบาตแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า และการทำบุญของเขาผ่านพ้นอุปสรรคและประสบความสำเร็จ พร้อมทั้งให้ผลอย่างน่าอัศจรรย์

หลักการของการให้ทานเพื่อมุ่งหวังความสุขของผู้รับเป็นสำคัญ เป็นการทำความดีตามหลักแนวคิดจริยะศาสตร์ มหุขนิยม หรือประโยชน์นิยม ซึ่งมีตัวอย่างในนิทาน เรื่องบัณฑิตสามเณรที่เทียวเรียไรผ้ากัมพลเพื่อถวายแก่พระภิกษุพันรูป บุรุษชาวบ้านนอกที่ให้รวงผึ้งเป็นส่วนประกอบในมหาทาน โดยไม่แลกด้วยกหาปณะตั้งพัน เพราะเขาคิดว่า ความต้องการของชาวเมืองสำคัญกว่าเงินที่เขาจะได้รับ การทำบุญยังต้องมีการประเมินคุณค่าของการกระทำ และคนทำบุญมักจะให้ความสำคัญกับคุณค่า มากกว่าราคา แม้ชาวชนบทจะฉลาดแคลนทรัพย์ในการดำรงชีพ ดังนั้น คุณค่าของรวงผึ้งไม่อยู่ที่ความพึงพอใจในราคาซึ่งเป็นมูลค่าของวัตถุ คุณค่าของรวงผึ้งคือประโยชน์ที่คนส่วนใหญ่จะได้รับจากรวงผึ้ง นอกจากนี้ยังมีเรื่องของท้าวสัณณะในสมัยที่เป็นมฆมาณพและสหายทั้ง 30 คน ที่พากันสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์อันเป็นประโยชน์แก่คนอื่น จนเป็นเหตุให้พวกเขาไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การทำบุญด้วยการทำถนน การขุดน้ำบ่อ ก่อศาลา สร้างสาธารณะสถานของมฆมาณพและในนิทานเรื่องนี้กลายธรรมเนียมประเพณีของชาวชนบทในดินแดนที่อยู่ห่างไกล ความเจริญ การพัฒนาจากส่วนกลางยังไปไม่ถึง

การให้ทานเป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ของคนอื่น นอกจากนี้การให้ทานยังแสดงถึงเจตจำนงที่ต้องการทำความดีของผู้กระทำ และเราจะเห็นว่าเจตจำนงนั้นจะต้องผ่านการทดสอบด้วยอุปสรรคในขั้นตอนของการลงมือทำความดี นั้นหมายความว่า ผู้ทำมีแค่เจตจำนงก็นับว่าเป็นบุญ แต่การกระทำบุญจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกมาสนับสนุน ฉะนั้น การทำบุญของตัวละครเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดการทำความดีด้วยมุ่งหวัง

ประโยชน์ของการทำ หรือมุ่งผลที่เป็นสุขต่อผู้อื่น การทำบุญนั้นจะสำเร็จหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยนอก (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2544)

นอกจากนี้ การทำบุญโดยการให้ทานที่มุ่งเน้นแสดงให้เห็นว่าการทำบุญให้ทานนี้ มีคุณค่าอยู่ในตัวเอง โดยไม่ต้องการเหตุผลใดมายืนยันว่า จะเป็นความดีหรือไม่ (ทองหล่อ วงษ์ธรรม, 2554) ในนิทานธรรมบท ท่านแสดงตัวละครที่หลากหลายและแตกต่าง เช่น เป็นคนบ้าง เป็นสัตว์บ้าง ถึงแม้จะเป็นคนเหมือนกันแต่ก็มีความแตกต่างกันทางด้านบุคลิกและสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น มัจฉริยะเศรษฐีและภรรยาถูกพระมหาโมคคัลลานะทรมานจนตัดใจถวายทานด้วยขนมเบื้องแด่พระสงฆ์โดยมีพระศาสดาเป็นประธาน วานรในป่าถวายรวงผึ้งแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าในคราวพระองค์จำพรรษาในป่าปาลิเลยะ ท้าวสักกะถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปะโดยลงพระเถระก่อนจึงได้ถวายบิณฑบาตได้ บุรุษคนใดคนหนึ่งได้ให้ภัตแก่คนเดินทางและโยนภัตลงในน้ำเพื่อเป็นอาหารให้ปลา กิน เรื่องราวจากตัวละครเหล่านี้ ถือว่าการกระทำนั้น มีคุณค่าในตัวของมันเอง การทำบุญด้วยทานไม่เน้นที่คนทำ วัตถุที่ให้ ผู้รับ หรือแม้แต่เหตุผลของการกระทำนั้น เช่น การให้ทานของบุรุษคนหนึ่ง ทานที่ไม่สามารถจับต้องได้และไม่ปรากฏผู้รับ ก็ยังนับว่าเป็นการให้ทาน บุรุษนั้นเพียงได้ประกาศว่าจะให้ส่วนบุญ การให้ทานที่เหมือนกับแค่การอธิษฐานเท่านั้น ท่านก็นับว่าเป็นบุญ จากพฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การให้ทานนั้น มีค่าในตัวของมันเองอยู่แล้ว แม้จะต้องเกิดผลเป็นรูปธรรม หรือไม่จำเป็นต้องอ้างเหตุผลเชิงนามธรรม การทำให้ทาน ก็ชื่อได้ว่าเป็นความดีอย่างแท้ (เทพพร มังธานี, ม.ป.ป)

2. ศีลมัย การทำบุญด้วยการรักษาศีล การรักษาศีลเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลที่ยากต่อการตัดสินชี้ชัดว่าดีหรือเลว นอกเสียแต่ว่าจะอ้างถึงหลักจริยธรรมส่วนบุคคลเป็นเงื่อนไข แม้ความดี จะเป็นจุดมุ่งหมายของทุกสิ่ง คนดีเพราะผ่านการอบรมมาดี จนกลายเป็นอุปนิสัยดี การแสดงด้วยอุปนิสัยดี เรียกว่า กรรมดี หรือ กุศลกรรม คนดีจะมีความพอใจในการทำดีเป็นปกติ (ทองหล่อ วงษ์ธรรม, 2554) ดังพฤติกรรมตัวละครในเรื่องจักขุบาลเถระ สามเณรผู้หลานของพระจักขุบาลเถระที่ต้องเสียศีลเพราะได้ยินเสียงผู้หญิงในกลางป่า สามเณรเสียศีลได้ง่ายเพราะความที่เขาไม่ผ่านการอบรม และจุดมุ่งหมายในการบวชของเขาไม่ได้เป็นไปเพื่ออบรมศีลธรรม พระจักขุบาลเถระยังตัดสินการกระทำของเขาด้วยสถานะความเป็นสามเณรนั้น ท่านได้แสดงทัศนะไปถึงความดีของความเป็นมนุษย์ การเสียศีลของสามเณรเป็นไปตามกฎธรรมชาติของมนุษย์ แต่สำหรับพระเถระแล้ว มนุษย์ควรจะมีเหตุผลในการประกอบตน

เพราะมนุษย์เป็นสัตว์มีสมองคิด ให้รู้จักคิดตรองแสวงหาความถูกต้องในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป แม้สามเณรจะไม่ให้ความสำคัญกับสภาวะความเป็นสามเณร แต่โดยความเป็นมนุษย์เขายังขาดความรับผิดชอบต่อตนเอง ณ บัดนั้น เขาและพระเถระจึงเดินกันคนละเส้นทาง (คณะกรรมการแผนกตำรา, 2548)

แต่ในตอนจบเรื่องจักขุบาลเถระ ท่านได้แสดงถึงแนวคิดเกี่ยวกับศีล ข้อปาณาติบาต พระจักขุบาลเถระได้เหยียบแมลงตายเป็นอันมากในเวลาท่านเดินจงกรม ในการวินิจฉัยพฤติกรรมของพระเถระ พวกพระภิกษุทั่วทั้งการเดินจงกรมของท่านที่ทำให้สัตว์ตาย นั่นคือพฤติกรรมอันไม่ควรทำ เพราะการกระทำของท่านเป็นเหตุให้สัตว์ตาย จากคำพูดที่ว่าเมื่อท่านต้องเหยียบสัตว์ตายเพราะทำความเพียรในยามตาคอด พวกภิกษุหมดความสงสัยในพระเถระ เมื่อรู้ว่าท่านได้คุณวิเศษแล้ว จากประเด็นนี้ ตัวบุคคลเป็นมาตรฐานชี้วัดศีลธรรม ความสมบูรณ์หรือความบกพร่องของศีลขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของบุคคล (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, 2554) การกระทำของท่านไม่แอบแฝงด้วยกิเลสตัณหา ดังนั้น การกระทำของท่านจึงเป็นแค่พฤติกรรมเท่านั้น พฤติกรรมที่ไม่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรม พระเถระเป็นอิสระจากเจตนาอันเป็นเหตุให้สัตว์ตาย (เทพพร มังธานี, ม.ป.ป) จากแนวคิดแบบมนุษยนิยม ผสมกับแนวคิดวิมุตตนิยม ในท้ายที่สุดของนิทาน พระศาสดาได้กล่าวกับพวกพระภิกษุอาคันตุกะว่า พระเถระไม่เห็นสัตว์เหล่านั้นเหมือนพวกท่านก็ไม่เห็นว่าพระเถระได้เหยียบสัตว์หรือไม่ (แค่เห็นสัตว์ที่ตายแล้วเท่านั้น) ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ท่านพยายามจะหลีกเลี่ยงกฎเกณฑ์และการยึดหลักการที่ถูกสร้างขึ้นโดยจินตนาการของมนุษย์เอง ท่านพยายามจะแสดงเฉพาะอาการที่ปรากฏขึ้นเท่านั้น ไม่กล่าวถึงสิ่งอื่นนอกจากคลายความสงสัยของพวกภิกษุอาคันตุกะฯ (คณะกรรมการแผนกตำรา, 2548)

การทำบุญด้วยการรักษาศีลอาจจะไม่ปรากฏเป็นกิจกรรม เหมือนกับการให้ทานที่สามารถพบเจอได้ด้วยกิจกรรมเพียงช่วงระยะเวลาสั้น แต่พฤติกรรมของคนรักษาศีลต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนานกว่าด้วยอาศัยความประพฤติแสดงออก ความประพฤตินั้นจะบ่งบอกถึงความเป็นคนมีศีล ความเสมอต้นเสมอปลายของความประพฤติ แม้ในวิถีชีวิตประจำวันก็เป็นเครื่องยืนยันความเป็นคนมีศีล ดังในนิทานต่อไปนี้ นายกุมภะโกสกะมฆะมาณพ พระติสสะเถระผู้อยู่ในนิคม ตัวละครเหล่านี้มีวิถีชีวิตเป็นของตัวเอง ดำรงชีวิตอยู่ในครรลองทำให้พวกเขาเป็นกัลยาณชน เพราะพวกเขาประพฤติตนเป็นประโยชน์แก่ตนเอง

และผู้อื่น บางทีอาจจะไม่เด่นชัดด้านผลประโยชน์ แต่พวกเขาก็ไม่ได้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แนวคิดมหัสขหรือประโยชน์นิยม มหะมาณพแสดงออกอย่างชัดเจนในการอุทิศเพื่อบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะ จนเป็นเหตุให้ตนเองและพรรคพวกไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนพระติสสะเถระและนายกุมภโฆสก ก็ประมาณว่าเจียมตัวในการดำรงชีวิตมีความสุขตามอัตภาพ แม้ตัวละครทั้งสองจะมีบารมีมากและมีทรัพย์มาก พวกเขาก็กังวลชีวิตโดยไม่สิ้นเปลือง ประโยชน์สุขคือความสุขที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น (Jonh Stuart Mill, 1967)

การรักษาศีลตามประเพณี เช่น การรักษาศีลอุโบสถ ดังนั้น ศีลก็ไม่ใช่วิถีชีวิตทั้งหมดของผู้ทำบุญ การรักษาศีลของบางคนอาจเป็นกิจกรรมหนึ่งของบางวันในการดำเนินชีวิต เช่น การรักษาศีลของคนที่สนใจในอดีตชาติของเทวราชประจำต้นไม้ เขาสมათานศีลอุโบสถเพื่อรักษาเพียงครึ่งวัน ผลจากการรักษาศีลครึ่งวันทำให้เขาตายและเกิดเป็นเทวราชา เช่นเดียวกับนางขุชชุตรา หลังจากนางพึงธรรมเทศนาจากพระศาสดาแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล นางจึงเลิกยกยอกเงินค่าดอกไม้และนางก็กล้าที่จะสารภาพความผิดที่นางได้กระทำไว้โดยนั้นคือคุณลักษณะของคนมีศีล ในเรื่องท้าวสักกะ นางนกระยางขาว หรือนางสุชาดาในอดีตเมื่อนางหาปลาตายไม่ได้ นางก็อดตายเพราะสมათานศีลไว้ ในเรื่องสังกัจจามณเฑรัตที่สามเณรไม่ยอมบอกความจริงเกี่ยวกับโจรป่าให้บิดามารดาได้รู้ เพราะต้องรักษาคำพูดที่รับปากโจรป่าไว้ จากนั้นทานเหล่านี้พฤติกรรมที่พวกเขาทำลงไปเพราะรักษาศีลนั่นเอง พฤติกรรมที่ตัวละครเหล่านี้เกิดขึ้นจากพยายามจะรักษาศีลที่พวกเขาได้สมათานไว้ แม้สถานการณ์จะบีบคั้นพวกเขาอยู่ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, 2554)

การทำบุญด้วยการรักษาศีลยังมีเหตุการณ์ที่ตัวละครมีความประพฤติดีเชิงลบ ความประพฤติดีเชิงลบของตัวละครที่ไม่สามารถดำรงตนในอยู่ในกฎเกณฑ์ของสังคม หรือไม่สามารถประพฤติดีตนให้เหมาะสมกับภาวะของตนได้นั้น ดังเช่น พฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้ พระติสสะเถระบวชในกาลเป็นคนแก่ ท่านยังไม่ยอมทำวัตรที่ควรทำเพราะความดื้อดึง ในอดีตท่านเคยเป็นดาบสและทะเลาะกับดาบสอีกตนและไม่ยอมรับผิดชอบเป็นเหตุให้ชาวเมืองเดือดร้อน พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้หลุมหลอคนอื่น และบรรดาเปรตสี่ตนเมื่อครั้งเป็นบุตรเศรษฐีในอดีต สัทธิวีฬาริกของมหาภิกษุสพเถระที่พยายามเอาเปรียบคนอื่นจนเสียคน ภิกษุอดีตชาติของขัมพุกชีวกที่ไม่เคารพต่อผู้อื่น และสุดท้ายบุรุษผู้เป็นศิษย์ของคนเปลี่ยน

ที่พลั้งมือฆ่าพระปัจเจกพุทธเจ้าเพราะต้องการทดลองวิชา ตัวละครเหล่านี้ประพจน์ตัวไม่เหมาะสม จนเป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแต่ตนและคนอื่น

ตัวละครที่มีพฤติกรรมต่ำกว่ามาตรฐานเป็นตัวละครที่ประพจน์ผิดพลาด พวกเขาจะดำเนินชีวิตไม่เป็นไปตามครรลองเท่าที่ควร พวกเขาแค่ประพจน์ผิด ความผิดจึงเป็นบางช่วงในชีวิต เพราะความประพจน์นั้นไม่ใช่ทั้งหมดของชีวิต แต่บางเวลาที่พวกเขามักจะคิดถึงตัวเองมากกว่าสิ่งอื่น ในขณะนั้น เขาจึงประพจน์ผิดพลาด ตัวละครทุกตัวมีมาตรฐานของความเป็นมนุษย์สูง อย่างเช่นพระเจ้าปะเสนทิโกศล ดาบสซึ่งเป็นอดีตชาติของพระติสสะเถระ และซิมพูกะซีกในอดีต เป็นต้น พฤติกรรมของพวกเขาเหล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ที่ต้องเป็นไปกระแสนของสัตว์โลก คนเหล่านี้อาจจะต้องการอิสรภาพในอันกระทำในสิ่งที่ตนปรารถนา อย่างไม่คำนึงถึงข้อจำกัดทางกฎหมาย หรือพันธะทางศีลธรรม และซึ่งในความเป็นจริงแล้วสภาวะธรรมชาติไม่มีพันธะที่จะหยุดยั้งการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น เมื่อถึงจุดหนึ่งของความผิดพลาด ตัวละครเหล่านี้ก็ต่างพากันสำนึกโหยหาจริยธรรม และความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง แม้จะเหลือแค่วิญญาณ (Thomas Hobbes, 1967)

3. ภาพนามัย การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ในนิทานที่เรื่องราวเกี่ยวกับการทำบุญด้วยการเจริญภาวนามีอยู่หลายเรื่องหลายเหตุการณ์แต่ผู้ศึกษาได้หยิบยกมาแค่ 9 เรื่อง 9 เหตุการณ์ พอเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์การทำบุญด้วยการเจริญภาวนาดังนี้ เริ่มด้วยเรื่องของพระจักขุบาลเถระ ท่านได้บำเพ็ญความเพียรจนตาบอดเพียงเพราะท่านไม่ยอมนอนหยอดตาและท่านไม่เสียเวลากับการรักษานัยน์ตา การกระทำของท่านอาจจะโง่ ในสายตาของนายจักขุแพทย์ แต่ในทัศนะของพระจักขุบาลเถระ ท่านยอมแลกดวงตากับการบรรลุท่านจึงทำความเพียรอย่างไม่ลดละแม้ตาจะบอด ท่านตระหนักว่า ภัยในวัฏฏะสงสารน่ากลัวกว่าตาบอด ชีวิตของท่านอยู่ภายใต้อำนาจกิเลสตัณหา ท่านจึงไม่ยินดีที่จะทำตามคำแนะนำของนายจักขุแพทย์เพราะสังขาร สุขภาพสำคัญต่อการปฏิบัติธรรม ถ้าท่านรักษาดวงตาหาย ท่านก็สามารถปฏิบัติธรรมได้อีก นั่นเป็นวิถีแห่งอำนาจของกิเลสและขันธ์มาร ท่านจึงเลือกที่จะซื้อตรงต่อธรรมไม่ทำตามอำนาจของมารทั้งสอง (Rawls, J., 1973)

มานของความไม่รู้ คือการอยู่ตามกฎของธรรมชาติของความเป็นมนุษย์และพยายามแสวงหาหนทางที่จะยกระดับการใช้ชีวิตให้ตนเองอยู่เหนือกว่ากฎธรรมชาติโดยอาศัยกฎของเหตุผล มนุษย์จะแสวงหาวิธีการอันเหมาะสมสำหรับตนเองอย่างเที่ยงธรรม พวกเขาจะไม่

ดำเนินชีวิตบนความเห็นแก่ตัวของตนเอง เรื่องของจิตตะหัตถเถระ ท่านบวชแล้วสึกตั้งเจ็ดครั้ง เพราะไม่สามารถตัดสินใจได้ว่าอะไรคือชีวิตที่ถูกต้อง และสุดท้ายท่านเลือกที่จะสละการครองเรือนออกบวช ท่านเลือกอิสรภาพของตัวเองตัดขาดจากพันธะทางครอบครัว จุดมุ่งหมายที่ดีของชีวิต คือการใช้ชีวิตอยู่อย่างมีคุณธรรม การใช้ชีวิตอย่างมีคุณธรรม คือการอยู่อย่างมีความพอดีไม่ปล่อยให้อารมณ์ความรู้สึกอยู่เหนือเหตุผล (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, 2554) การบวชแล้วสึก 7 ครั้งแสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงทางด้านจิตใจ พระเถระผู้ตั้งอยู่ในธรรมมีพฤติกรรมไม่ต่างจากท่านจิตตะหัตถเถระ ท่านได้ตัดสินใจออกจากเรือนมาบวช มีผลทำให้คนในครอบครัวของท่านได้พบความหลุดพ้นเช่นเดียวกับท่าน

การเจริญภาวนาเป็นการอบรมจิตใจให้เกิดมีคุณธรรม ภาวนาคือการทำให้คุณธรรมเกิดมีขึ้นในจิตใจ ดังพฤติกรรมของ มาณพชีโวว่า มีภูษะกุกุณฑล เขาเพียงทอดสายตามองพระพุทธรูปเจ้าเลื่อมใสในพระพุทธรูป ผลนั้นทำให้เขาตายแล้วไปเกิดบนสวรรค์ทันที เขาเป็นคนพิจารณาถึงนรกความตาย ไม่สามารถทำบุญอันใด การทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธรูปเท่านั้น คือบุญที่เขาทำได้ในขณะนั้นก่อนเขาจะตาย ดังนั้น เจตนานั้นก็เป็นความดีพอที่จะทำให้เขาเกิดในสวรรค์ ความดีด้วยจิตจำนง (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, 2554)

เจตจำนงจะแตกต่างวิมุตตินิยม ความสงบทางจิตใจเป็นสิ่งที่มีความค่าที่สุดต่อชีวิต เพราะความสงบของจิตใจเป็นหนทางสู่คุณค่าแท้จริง นางอนชาเทวีของพระเจ้ากัปปินะสละราชสมบัติออกแสวงหาโมกขธรรมเหมือนดังสามีของตน พวกนางกลับถามหาสามี แต่พระศาสดาทรงลวงให้ฟังธรรมก่อนเพื่อใจที่สงบ พวกนางจึงได้พากันบรรลุโมกขธรรมตามประสงค์ วิธีการนี้เหมือนกับวิธีการที่พระสารีบุตรเถระใช้กับบุรุษเคราแดงผู้ฆ่าโจรเพื่อให้เขามีจิตสงบ วิธีการที่พระสารีบุตรใช้กับคนฆ่าโจรเน้นที่ปัญญานิยม ปัญญานิยมและวิมุตตินิยมจัดเป็นอสุขานิยม อสุขานิยมเห็นว่าความสุขไม่สำคัญที่สุดของชีวิต ความรู้ความเข้าใจต่อชีวิตต่างหากที่สามารถพลิกชีวิตของคนฆ่าโจรให้กลายเป็นพระอริยะบุคคลได้ (เทพพร มังธานี, ม.ป.ป)

การทำให้ตัวเองหลุดพ้นจากกิเลสจนเป็นอริยะบุคคลได้เพราะเหตุแห่งจิตเป็นที่ตั้ง มีเรื่องเล่าในนิทานธรรมบทอีกหลายเรื่อง แต่ก็มีบางเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นว่า จิตที่เปื้อนหนานั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากจิตที่ต้องการความสงบเท่านั้น จิตที่ต้องการสิ่งผูกมัดก็สามารถหลุดพ้นได้ ดังเช่น เรื่องของพระนันทเถระ และนางกิสสาโคตมี ตัวละครทั้งสองนี้ เริ่มต้นด้วยความผูกพัน และแรงปรารถนากับสิ่งที่ตนเองรัก พวกเขายอมทำได้ทุกอย่างเพื่อสิ่งที่ตนปรารถนา

แม้ว่าพวกเขาจะพบพระพุทธเจ้าแล้ว แต่พวกเขายังดิ้นรนเพื่อสิ่งที่รักอยู่ พระพุทธเจ้าจึงช่วยประกันความปรารถนาของพวกเขาอีก แต่สุดท้าย เมื่อพวกเขาได้เรียนรู้จากการดิ้นรนเพื่อความปรารถนานั้น พวกเขาจึงได้พบกับความทุกข์มากกว่าการลดความเห็นแก่ตนเอง การตัดใจหันหลังให้กับความหวัง แรงปรารถนา คือการได้บรรลุธรรมของพวกเขา (เทพพร มังธานี, ม.ป.ป)

ก่อนจะหลุดพ้นจากกิเลส ตัวละครบางท่านมีความปั่นป่วนในตัวเองเสียก่อนที่จะพบทางออก ตัวอย่างตัวละครของพระภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่ง ก่อนจะมาบวชในศาสนา ท่านมองศาสนาด้วยความเลอเลิศ สร้างจิตสำนึกให้กับตัวเองเกี่ยวกับศาสนา ปัญหาคือท่านยึดติดกับสำนึกของท่าน ความเป็นจริงขัดแย้งกับจิตสำนึกของตนเอง สุดท้ายพระพุทธเจ้าต้องมาบอกให้ท่านปฏิเสธจิตสำนึกที่เป็นเหมือนพันธนาการเหล่านั้นออกเสีย ด้วยวิธีง่ายๆ “ถ้าการรักษาศีลหลายข้อมันท่ายาก ก็ไม่ต้องรักษาศีล ให้รักษาจิตอย่างเดียวก็พอ” คำพูดแค่นี้ทำให้ท่านมีแรงใจที่จะอยู่ในเพศบรรพชิตต่อจนบรรลุอรหัตต์ การรับรู้ฐานะหน้าที่ทางศาสนาจึงกลายเป็นความรับผิดชอบอันเกินความสามารถ ท่านมีสองนัยต้องเลือกคือ ท่านจะสานอุดมคติของท่านต่อโดยรับเอาเป็นภาระและสู้กับมันอย่างบ้าคลั่ง หรือท่านจะปฏิเสธมัน (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2544) ต้องพิจารณาจากนิทานเรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ที่เกี่ยวพันกับอุบาสิกาคณหนึ่ง จนนำไปสู่การย้อนหาอดีตของตนเองกับอุบาสิกาก็เพื่อเผชิญความจริงอันนำไปสู่การหลีกเลี่ยงความผิดพลาดอันส่งผลต่อการบรรลุธรรมของท่านทั้งสอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาสามารถนำไปทำนายพฤติกรรมการทำบุญของผู้คนทั่วไป
2. ผลการศึกษาเป็นแนวทางแห่งการประพัตินของพุทธศาสนิกชน
3. ผลการศึกษาเป็นหลักฐานในการเผยแพร่คำสอนทางศาสนาได้
4. ผลการศึกษาสามารถนำไปต่อยอดการศึกษาวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการ

ทำบุญได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาตำราเรียนธรรมบทในประเด็นอื่นๆ เพื่อจะทำความเข้าใจต่อดำرایังขึ้น
2. ควรศึกษาหลักธรรมอื่นๆที่ปรากฏในนิทานธรรมบท เพื่อเข้าถึงหลักคำสอนมากขึ้น
3. ควรศึกษาการทำบุญที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันเพื่อยืนยันหลักคำสอนทางศาสนา
4. ควรใช้หลักแนวคิดและทฤษฎีต่างจากสาขาอื่นมาวิเคราะห์เนื้อหาของคัมภีร์และตำราทางศาสนามากขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

หลักการทำบุญในพระพุทธศาสนา

การศึกษาการทำบุญของตัวละครในนิทานธรรมบท ผู้ศึกษาได้อาศัยเนื้อเรื่องของนิทานธรรมบทมาเป็นข้อมูลวิเคราะห์หลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับการทำบุญ คำสอนเกี่ยวกับการทำบุญ โดยเฉพาะการยกนิทานมาประกอบการแสดงหลักธรรมคำสอน เพื่อให้พฤติกรรมของตัวละครที่เกี่ยวกับการทำบุญ จากสถานการณ์ที่บริบทแห่งพฤติกรรมของตัวละคร จะช่วยให้วิเคราะห์การทำบุญให้มีความหลากหลายมากขึ้น ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดพฤติกรรมการทำบุญไว้ 3 ประการ การทำบุญ 3 ประการ นี้จะเป็นหัวข้อในการวิเคราะห์ โดยแยกพฤติกรรมของตัวละครออกไปตามหัวข้อของการทำบุญ ดังนี้ 1. ทานมัย การทำบุญด้วยการให้ทาน 2. ศีลมัย การทำบุญด้วยการรักษาศีล 3. ภาวนามัย การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา

1. หลักการทำบุญด้วยการให้ทาน การทำบุญด้วยการให้ทานนี้ โดยปกติ การให้ทานคือการให้สิ่งของ หรือการเสียสละสิ่งของให้กับผู้อื่น การให้ทานนั้น ต้องมีวัตถุเป็นที่ให้ หรือเรียกว่า ของทาน แต่เพื่อพิจารณาถึงองค์ประกอบของการให้ทานแล้ว เมตตาจิตของผู้ให้ ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ หรือว่า เจตนาของผู้ให้เป็นสิ่งควรคำนึงถึงในการให้ ดังนั้น การให้ หรือ คำว่า ทาน นี้ ท่านก็ใช้เรียก เจตนา เท่านั้น ไม่ได้มุ่งเน้นองค์ประกอบอื่นของการให้ทาน การให้ที่เป็นแค่เจตนาของผู้ให้โดยปราศจากวัตถุสิ่งของ การให้เช่นนี้ ท่านยังจัดว่าเป็นบุญ เพราะเจตนามุ่งหวังประโยชน์ของผู้รับเช่นกับการให้วัตถุสิ่งของ ตัวอย่างเช่น ให้

คำแนะนำ การให้อภัยกันเป็นต้น ในนิทานเรื่อง กำเนิดของนางยักษ์ณี ในนิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า การทำบุญให้ทานแบบนี้มุ่งเน้นเจตนาของผู้ให้ และมุ่งที่ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้รับ ซึ่งคล้ายกับหลักการทำความดีแนวคิดของคานท์ที่เชื่อว่า เจตนาดีเป็นคุณลักษณะของคุณธรรม นอกจากเจตนาแล้วอย่างอื่นในการทำความดีเป็นเพียงเงื่อนไขเท่านั้น (เนื่องน้อย บุญยเนตร, 2544)

2. หลักการทำบุญด้วยการรักษาศีล การทำบุญด้วยการรักษาศีล เป็นการทำบุญด้วยการควบคุมตัวเอง หรือ ผู้ทำบุญสามารถทำบุญด้วยความประพฤติอย่างเดียว ไม่ต้องมีวัตถุสิ่งของ การศึกษาบุญด้วยการรักษาศีลจึงมุ่งเน้นความประพฤติและผลกระทบบันเกิดจากพฤติกรรม การตีความหมายพฤติกรรม พฤติกรรมอันประกอบด้วยหลักจริยธรรม และข้อประพฤติปฏิบัติตามสถานะของแต่ละบุคคล ตามเงื่อนไขของคำว่าศีล พฤติกรรมยังไม่อาจนับว่าเป็นศีล แต่ถ้าเป็นความประพฤติจึงจะนับว่าเป็นศีล พฤติกรรมที่เป็นไปตามมาตรฐานของสังคมจึงได้ชื่อว่า ศีล

การรักษาศีลเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคลที่ยากต่อการตัดสินชี้ชัดว่าดีหรือเลว นอกเสียแต่จะอ้างถึงหลักจริยธรรมส่วนบุคคลเป็นเงื่อนไข แม้ความดี จะเป็นจุดมุ่งหมายของทุกสิ่ง คนดีเพราะผ่านการอบรมมาดี จนกลายเป็นอุปนิสัยดี การแสดงด้วยอุปนิสัยดี เรียกว่า กรรมดี หรือ กุศลกรรม คนดีจะมีความพอใจในการทำดีเป็นปกติ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, 2554)

3. หลักการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา การทำบุญขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การเจริญภาวนาเพื่อทำจิตให้สงบระงับจากกิเลสทั้งปวง การเจริญภาวนาเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ต้องเสียทรัพย์สินเหมือนการทำบุญให้ทาน ภาวนามัย คือ ความทำความดีด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สุขสงบให้มีคุณธรรม การทำให้คุณธรรมเกิดขึ้นในจิตใจของตนเองด้วยการฝึกอบรม นับว่าเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนา ที่ต้องการให้คนได้รู้จักทำตนให้ตรงต่อหลักธรรม ท่านได้แบ่งภาวนาเป็น 4 อย่างคือ 1. การเจริญกาย หรือ การพัฒนาร่างกาย การบริหารร่างกายมิให้เกิดโทษเกิดภัย ให้มีสุขภาพแข็งแรงเพื่อตนจะมีศักยภาพต่อการดำรงธรรมต่อไป 2. การเจริญศีล การพัฒนาอุปนิสัยให้มีระเบียบวินัยไม่ประพฤติเสียหาย 3. การเจริญจิต หรือการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงในหลักการและคุณธรรม 4. การเจริญปัญญา คือกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจต่อสรรพสิ่งตามความเป็นจริงไตรลักษณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.ปยุตโต), 2551)

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (2534). พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับ 91 เล่ม.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. (2535). พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). มนุษย์กับสังคม, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อมรา พงศ์พิชญ์. (2538). วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- เนืองน้อย บุญยเนตร. (2544). จริยศาสตร์ตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระชาย วรธมโม และ พระไพศาล วิสาโล. (2544). ฉลาดทำบุญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตา.
- พระธรรมวิสุทธิกวี. (2547). กฎแห่งกรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.
- คณะกรรมการแผนกตำรา. (2548). พระธรรมปทัฏฐกถา ภาค 1-4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ชินวัฒน์ อัดพัฒน. (2548). จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. (2548). วิธีสร้างบุญบารมี, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์
- สุจิตรา จรจิตร. (2553). มนุษย์กับวรรณกรรม, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2554). จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พระสมภพ โชติปัญญา. (2559). บุญทานนำอัสจรรยจริง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เลียงเชียงเพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำกัด.
- เทพพร มังธานี. (ม.ป.พ: ม.ป.ป). ทฤษฎีและปัญหาจริยศาสตร์ขั้นแนะนำ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.

วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ 255
ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 ประจำเดือนกรกฎาคม – กันยายน 2563

พระธรรมสิงหบุราจารย์. (ม.ป.พ.ม.ป.ป). ทาน ศีล ภาวนา นำพาพ้นกรรม. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ แอล ซี พีดีก็มีปัญญา.

H.J. Paton. (1969). The Moral Law : Kant's Groundwork of the Metaphysic of
Morals.trans.,analysed, H.J. Paton, London : Hutchinson University
Library Press.

Jonh Stuart Mill. (1967) "Utilitarianism". in Ethical Theories : A Book of
Readings,ed., A.I. Melden,New Jersey : Prentice Hall,Inc..

Thomas Hobbes. (1968). Leviathan, C.B. Mcpherson, Middlesex: Penguin Books
Ltd.